

Kuneš Sonntag jako propagátor řepářství a cukrovarnictví

SONNTAG AS PROPAGATOR OF SUGAR BEET GROWING AND SUGAR INDUSTRY

František Čapka – Masarykova univerzita, Brno

Ve své době známý agrární politik prvorepublikové politické scény Kuneš Sonntag vykonal pro vznik a rozvoj agrárního řepářského a cukrovarnického hnutí v českých zemích mnoho užitečného. K přiblížení jeho osobnosti je věnován sborník vzpomínek *Památce Kuneše Sonntaga*, který rok po jeho smrti uspořádali politikovi přátelé a rodina. Jinak nacházíme o jeho osobě jen zmínky v tištěných stranických materiálech a v syntézách dobových publikací. Bohužel neexistuje Sonntagův osobní fond. Jeho politické a národohospodářské postoje, názory a stanoviska lze vysledovat zejména z dobového denního tisku. Pro jejich pochopení je důležité přiblížit Sonntagovy moravské kořeny i hanácké rodinné prostředí, které přispěly k formování jeho osobnosti. Předválečná a válečná léta pak byla v jeho životě právě obdobím spojeným s veřejnou činností také v řepářství a v cukrovarnictví. Nová etapa u něj nastala po roce 1918 v samostatném československém státě, kdy vstoupil do vrcholné politiky.

Kuneš Sonntag (reprodukce leptu ak. malíře Sílovského)

Moravské rodinné kořeny

Úzké sepětí Sonntaga se zemědělstvím nebylo v jeho rodě ničím neobvyklým. Mělo své dlouholeté kořeny. Pocházel ze staré selské německé rodiny, která se na severní Moravu přistěhovala v 17. století po třicetileté válce (pravděpodobně ze Švábska), aby se jako kolonisté usadila na opuštěném gruntě po českých pobělohorských emigrantech. Odpověď na otázku, nakolik moravské venkovské prostředí ovlivnilo utváření Sonntagovy osobnosti, nám napomohou odkrýt následující slova: „...narodil se na venkově, mezi dětmi venkovskými vyrůstal, s venkovem proto i po celý další život cítil. Byl to muž hlubokého sociálního citění, který dovedl ocenit i tu nejmenší a nejnepatrnější práci venkovana“ (1).

Kuneš Sonntag, křtěný jako Konrád i Kunrad, se narodil 19. února 1878 jako nejmladší z deseti dětí v obci Lazce u Uničova (dnes součást Troubelic) v okrese Olomouc, kde jeho otec Josef vlastnil dědičnou rychtu a dvě selské usedlosti. Jako desetiletého hochu ho rodiče pro dobré školní výsledky poslali na německé gymnázium do Uničova a pak na vyšší gymnázium do Moravské Třebové. Pro vážnou plicní chorobu (tuberkulózu) však musel studii zanechat. Po smrti otce v roce 1890 odešel jako dvanáctiletý do Šumvaldu; zde krátce pracoval ve mlýně svého staršího bratra Martina. Ve školním roce 1893/1894 nastoupil opět ke studiu, a to na odborné mlynářské škole v Dippoldiswalde u Drážďan, kde brzy patřil mezi nejlepší žáky ve třídě, i když byl nejmladší. Perfektně ovládal němčinu, a to lépe než češtinu. Přesto však v tomto kolektivu proslul českými vlasteneckými postoji (2), později tyto své postoje prezentoval např. dvěma články v Litovelských novinách (3, 4). Po absolvování dvouleté mlynářské školy prošel praxí v několika německých mlýnech a své hospodářské a zemědělské vzdělání si dále rozšířil na rolnickém institutu při univerzitě v Halle. V té době těžce onemocněla jeho matka a na její přání se vrátil z Německa domů, aby s ní hospodařil na rodném statku v Lazcích. Zanedlouho však matka v roce 1898 zemřela. Na její přání se o rok později oženil s o pět let starší Annou Nemluvilovou, dcerou majitele dědičné rychty v nedalekých Střelcích (5).

Pro Sonntaga nastala nepříliš jednoduchá etapa života. Začal pracovat na rychtě ve Střelcích. V hospodaření se mu dařilo, po několika letech vybudoval z rychty moderní a výkonný selský statek. Zde realizoval své sny o moderním zemědělském hospodaření. Stinnou stránkou tohoto období bylo jeho nepříliš šťastné manželství, které bylo uzavřeno „bez lásky“. Manželé se nedočkali potomků a navíc manželka Anna, bigotní katolička, onemocněla těžkou duševní chorobou, takže nakonec musela být několik let před smrtí hospitalizována v psychiatrické léčebně ve Šternberku, kde v roce 1917 zemřela. Po její smrti přešla

celá střelická rychta do Sonntagova vlastnictví. Za rok nato se jako čtyřicetiletý oženil podruhé s o deset let mladší Boženou Opeltovou z Olomouce. Seznámil se s ní v redakci *Selských listů*, kde pracovala jako sekretářka. Rok po svatbě se jim v srpnu 1919 narodil syn Kuneš. Brzy po narození dědice a nositele rodinné tradice se rodina přestěhovala do vládního bytu v Praze; k rodině v roce 1925 přibyla dcera Eva (6).

Zrod agrárního politika

Probuzení selského stavu v 19. století je svázáno jednak s letopočtem 1848, kdy došlo v habsburské monarchii ke zrušení poddanství, a následně s rokem 1869, kdy byly odstraněny překážky pro svobodné rolnické podnikání a pro správu selského majetku a začal platit patent o svobodné dělitelnosti a dědičnosti půdy, rušící jakékoliv omezení volně disponovat s půdou, což umožňovalo volné podnikání v zemědělství (7). Rolníci začali současně vnímat, že k prosazování svých nových hospodářských požadavků budou potřebovat politickou podporu. Stávající politické strany neměly pro stavovské zájmy rolnictva pochopení, zastupovaly především zájmy městského obyvatelstva. Tím byl zanedbáván početný venkovský voličský potenciál. Díky tomu se zemědělské politické hnutí začalo velmi rychle rozvíjet. Na valném shromáždění *Sdružení českých zemědělců* (existujícím v rámci mladočeské strany), založeném v prosinci 1896 statkářem z Kněževsi u Prahy Stanislavem Kubrem, došlo 6. ledna 1899 k založení skutečně politické organizace českého rolnictva v Čechách – *České strany agrární* (8).

Také na Moravě se začali rolníci angažovat v politice. K prvnímu, leč neúspěšnému pokusu o ustavení agrární politické organizace na Moravě došlo 22. září 1883 na shromáždění zástupců rolnictva v Olomouci, a to pod názvem *Českomoravský spolek selský pro Moravu* coby opoziční rolnické frakce v Národní (staročeské) straně na Moravě. Toto značně roztržité rolnické hnutí se opíralo o nepolitická seskupení, jakým byla například *Ústřední rolnická jednota pro Moravu* nebo *Selská jednota pro Moravu*. Ke změně situace a k urychlení procesu založení politické strany došlo až po nástupu nové generace představitelů rolnictva, k níž patřil zejména Kuneš Sonntag, nejvýznamnější organizátorská osobnost této generace, který od roku 1903 působil ve výkonném výboru *Pokrokového spolku politického* v Olomouci. Sonntag se stal jedním z neaktivnějších přispěvatelů *Selských listů*, v jejichž redakci po několik let pracoval jako placený redaktor, od srpna 1905 jako šéfredaktor tohoto ústředního deníku agrární strany; v letech 1902–1909 zde uveřejnil více než padesát příspěvků, především o poměrech v moravském zemědělství (9, 10). Ke skutečnému založení *Moravskoslezské agrární strany* došlo až 27. prosince 1904 rovněž v Olomouci v čele se statkářem z nedalekých Příkaz, Janem Vacou, když do šestičlenného výkonného výboru byl zvolen i Kuneš Sonntag. Tomuto aktu předcházelo od začátku roku 1904 několik důvěrných schůzí rolníků na různých místech Moravy, které vyvrcholily v únoru t. r. v ustavení přípravného výboru, pověřeného sepsáním návrhu programu nové strany. Jeho politickou a sociální část zpracoval Kuneš Sonntag, hospodářská oblast byla svěřena Janu Vacovi a kulturní redaktorovi Františku Obrtelovi (11).

Založením agrární strany pro Moravu a Slezsko nastal ve veřejném životě na zdejších venkově významný zlom. Existence Moravskoslezské agrární strany však skončila po několika

měsících vytvořením jednotné agrární strany v českých zemích, k čemuž došlo v březnu 1905 v Přerově a v květnu a v červnu téhož roku v Praze; ve zvoleném ústředním výboru České strany agrární, sjednocené česko-moravsko-slezské agrární strany, zasedal i Kuneš Sonntag, kterému (spolu s Antonínem Tymichem) připadla role zástupce Moravy.

Kuneš Sonntag se stal hlavním zakladatelem a budovatelem agrárního tisku na Moravě, podobně jako propagátorem zakládání agrárních organizací mezi venkovskou mládeží. Byl si vědom toho, že „ve výchově a práci mládeže je jisté vítězství v budoucnosti“ (12). Jeho zásluhou agrární strana dosáhla vlivného postavení jak na moravském zemském sněmu (po volbách v listopadu 1906 skončila na třetím místě), tak zejména na říšské radě (ve volbách v květnu 1907 získali mezi českými politickými stranami nejvíce, tj. 28 mandátů). V těchto letech však také došlo k politickým a ideologickým neshodám mezi pokrokovým křídlem v moravském agrárním hnutí, představeným Sonntagem, a konzervativním křídlem v čele s Vacou. Sonntagovo pojetí agrární politiky prosazovalo v duchu Švehlova hesla „Venkov jedna rodina!“ myšlenku o sjednocení celého venkova, tedy její rozšíření i na nemajetné vrstvy venkovského obyvatelstva, kdežto Vacovo seskupení prosazovalo názor, že agrární strana má hájit pouze zájmy středních sedláků a měla skloubit ke klerikalismu; odmítalo tedy myšlenku budování masové stranické základny (13). V důsledku těchto neshod došlo také v roce 1909 k odchodu Kuneše Sonntag z redakce *Selských listů* a k založení vlastního listu *Moravský venkov*, vydávaného zpočátku v Olomouci (od 27. března s podtitulem *Neodvislý list agrární*) a později v Brně, kde pro něj získal v roce 1911 *Rolnickou akciovou tiskárnu* (14, 15).

Jeho aktivity v řepářství a v cukrovarnictví

Sonntagovo jméno je dlouhodobě spjato s organizováním řepářského hnutí s cílem ustavit jednotnou řepářskou organizaci pro celou Moravu. Nechal se přitom inspirovat vývojem v Čechách. Řepářské oblasti českých zemí byly ze všech výrobních zemědělských oblastí nejurodnější a současně nejproduktivnější. Bylo v nich dosahováno nejvyšší intenzity při produkci zemědělských komodit a také se v nich dobře prosazovaly nové poznatky z oblasti zemědělské techniky, agronomie i zootechniky. Národohospodářský význam cukrové řepy vynikal při srovnání její produkční schopnosti s jinými plodinami, tj. schopnosti využitím fotosyntézy poskytovat látky potřebné k výživě člověka i hospodářského zvířectva: z 1 ha poskytovala cukrovka škrobové hodnoty pro zhruba 20 lidí, brambory pro 9, krmná řepa pro 8, pšenice a ječmen pro 5, žito pro 4,5 a oves pro 3,5 (16). Řepářské výrobní oblasti na území Čech (rychleji se rozvíjející, s průmyslově agrárním charakterem), Moravy a Slezska se na přelomu 60. a 70. let 19. století stabilizovaly v rámci prosazující se specializace a intenzifikace zemědělské výroby v procesu zemědělské revoluce. Přitom bylo třeba dlouho a trpělivě mezi rolníky překonávat jejich nechuť a konzervatismus k pěstování cukrovky. Romanopisec Jindřich Spáčil barvitě líčil tvrdohlavost a neústupnost zemědělců na moravské Hané k zavádění cukrové řepy. Mezi zdejšími venkovany se věřilo, že se touto „novotou“ samotná půda vzbouří, protože cukrovka ji vysaje. Strašilo se: dobytek, nažere-li se řepného chrástu, dostane běhavku, a kravám zhrubnou vemena. Argumentace byla prostá: „Vezměte si, pane, obilí. Připravíte půdu, zasejete, a potom si pěkně,

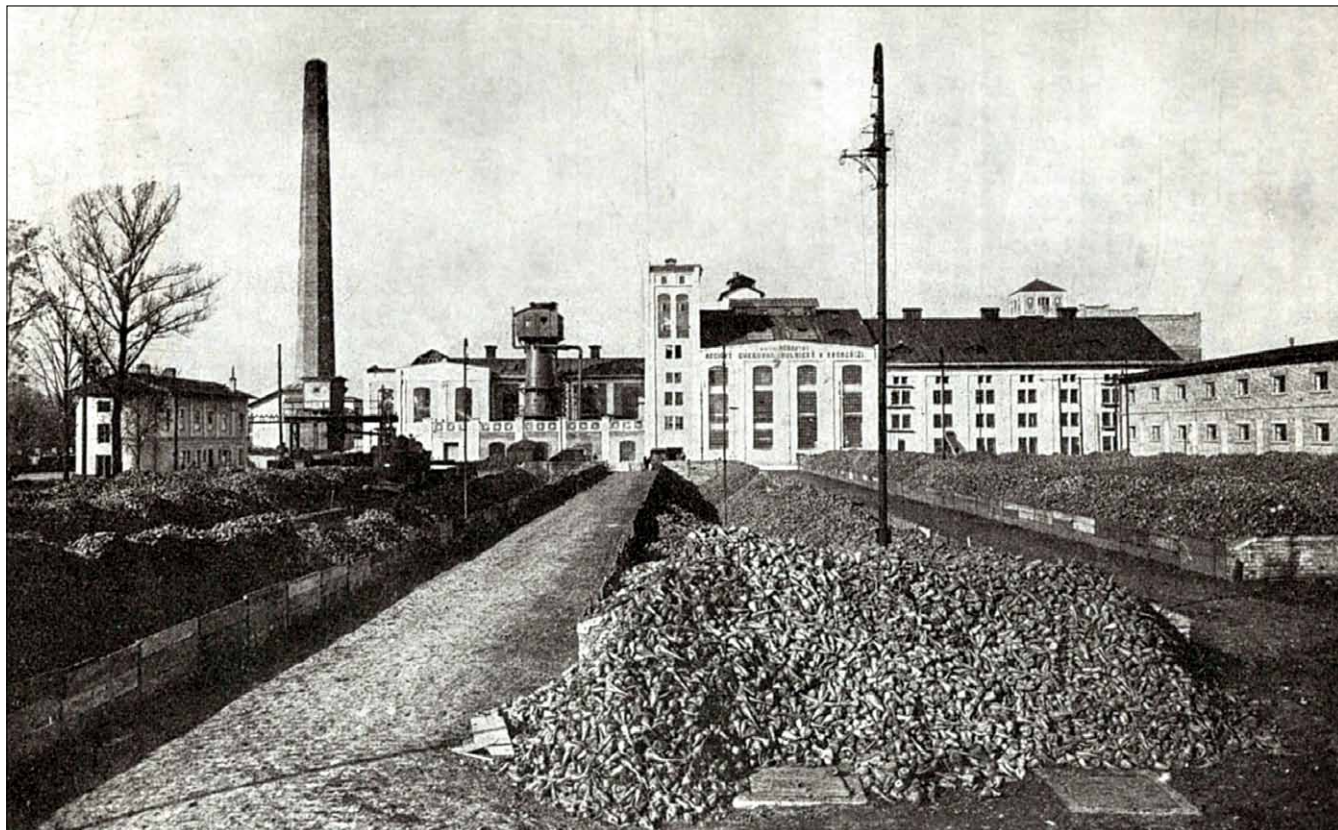
až do žní hověte. Ale řepná cvikla? V potu tváře jako zemská havěť musíte lézt po kolenou, když ji přetrháváme. A Hanák na kolenou? Jenom před pánem Bohem v kostele padá, ale pouze na jedno koleno. Řepná cvikla nutí, abychom klekli na dvě... Pamatujte, Hanáky k té novince nepřinutíte.“ (17) Postupně však cukrová řepa dokazovala svou vysokou ekonomickou výhodnost tím, že přes namáhavou fyzickou práci byla nejen výhodnou tržní plodinou, ale poskytovala i krmivo pro dobytek. Pěstování cukrovky se postupně v nově vznikajících řepářských oblastech Moravy dále rozšiřovalo z jihomoravských regionů podél řek Moravy a Dyje na sever, na Hanou. Měnilo se procentuální zastoupení pěstování cukrovky v jednotlivých zemích českých zemí ve prospěch Moravy a Slezska, kdy ještě v kampani 1872/1873 bylo 75 % osevu realizováno v Čechách, na Moravě 23 % a ve Slezsku zbytek – 2 %. Cukrovary v Čechách zpracovávaly koncem 60. let kolem 1 mil. t, o dvacet let později již asi 2 mil. t a na počátku 20. století okolo 4 mil. t cukrové řepy (18). Pěstování cukrovky přestalo být monopolem šlechtického velkostatku (19).

Od druhé poloviny 90. let 19. století můžeme zaregistrovat v řepářských regionech přechod selských statků a hospodářství středních rolníků od naturálního k tržnímu hospodářství. Bylo to právě řepářství, které jim přinášelo vysoké zisky, jež mohli následně investovat jak do pěstování cukrovky, tak i do zakládání akciových cukrovarů. A i když řepářství a cukrovarnictví jsou dvě stránky jedné mince a jedna bez druhé nemůže existovat, existovaly mezi nimi napjaté vztahy. Tím, kdo měl „navrch“, byli cukrovarníci (20). Řepaři se bránili proti snahám cukrovarníků snižovat cenu dodávané řepy, čehož dosahovali vytvářením tzv. rajonových kartelů. Vzájemné vztahy mezi nimi byly pak upravovány tzv. agenciálními dohodami, které představovaly výsledek

každoročních vyjednávání o stanovení osevni plochy cukrovky a výši výkupní ceny. Nad pěstiteli řepy přesto visela hrozba, že pokud se jim nepodaří dodat smluvené množství cukrovky, budou penalizováni, a naopak, dodají-li větší než smluvené množství, cukrovary je nemusí vykoupit za smluvené ceny, ale za podstatně nižší. Řepaři tak žili permanentně v nejistotě. Proto docházelo k častým výbuchům nespokojenosti z jejich strany. Začaly slílit hlasy po vytvoření centrální organizace k obhajobě jejich zájmů. První taková organizace vznikla v květnu 1902 v Praze na Žofíně v podobě *Ústřední jednoty řepařů pro Království české*, v jejímž čele stanul od roku 1905 Antonín Švehla ml., který zahájil ostrou kampaň za zrušení „diktátu“ cukrovarníků nad řepaři (21).

Také na Moravě se začalo prosazovat organizování řepářského hnutí. Od roku 1903 zde působila poměrně slabá a neprůbojná *Zemská družina řepářská pro Markrabství moravské*, ale teprve v roce 1911 po manifestačních srazech v Prostějově, Kroměříži, Zdongkách, Kyjově a Uherském Hradišti začali rolníci zakládat první místní organizace řepařů na Moravě. V lednu 1912 (na Tři krále) bylo toto počáteční úsilí korunováno založením silné řepářské organizace – *Ústřední jednoty řepařů pro Markrabství moravské*. Hlavním řečníkem na tomto ustavujícím shromáždění, kterého se zúčastnili zástupci rolníků většiny moravských řepářských okresů (s výjimkou židlochovického, kojetínského, přerovského a bytříckého), byl právě Kuneš Sonntag. V programovém vystoupení přislíbil, že vznikající ústřední řepářská jednota bude všemi prostředky usilovat o stanovení „spravedlivých cen za dodávanou řepu a o rovnost malého řepáře s velkým... takže konečným cílem není ani tak boj o pětinky a šestáky, jako o to, aby každý řepař byl natolik cukrovarníkem, nakolik je řepařem“ (22), jinak řečeno, byl to další apel k budování rolnických cukrovarů.

První moravský rolnický akciový cukrovar v Kroměříži

Hned nato došlo na Moravě k vytváření okresních odborů, k volbám důvěrníků v jednotlivých obcích a k zajištění řepných soupisů. V průběhu prvních měsíců po založení jednoty se do ní přihlásilo skoro 20 tisíc rolníků z hanáckých okresů Prostějov, Kroměříž, Zdounky, Litovel a Holešov, s dalšími moravskými okresy tento počet stoupl na zhruba 25 tisíc členů. Do jara 1912 byly založeny řepářské odbory v 31 moravských soudních okresech, v dalších letech tento počet stoupl na 40. Osevní plocha cukrovky činila v roce 1912 na Moravě 88 721 ha (3,7 % celkové orné půdy) při průměrném výnosu 28,02 t.ha⁻¹ (23). Ústřední jednota řepářů pro Markrabství moravské se tak stala zemskou centrálou místních a okresních řepářských odborů se sídlem v Brně. Předsedou jednoty byl zvolen Kuneš Sonntag jako zástupce Českého odboru zemědělské rady v Brně.

Nárůst řepářských odborů by mohl svádět k domněnce, že tento proces probíhal snadno a bez komplikací. Opak byl však pravdou. Získávání rolníků do řepářské jednoty vyžadovalo od funkcionářů agrární strany nemalé úsilí, kdy ti „náboráři“ navštěvovali stovky obcí, mnohdy i několikrát, než rolníky přesvědčili o potřebě vstoupit do jednoty. Na to vzpomínal agrární poslanec, literární publicista a Sonntagův přítel Jaroslav Marcha: „Na Slovácku ležela vláda tmy a diktátu. Celá jižní Morava byla pokořena. Sedlák stál u vrat cukrovaru s pomačkaným kloboukem... Kuneš Sonntag mě posílal na schůze agitovat pro přístup členstva z řad řepářských do Ústřední jednoty řepářů. A tak to byly takové apoštolské cesty, ale cesty kruté a vyčerpávající. Vzpomínám, jak do Klobouk na Moravě se muselo jet z Brna vozem za třeskutého mrazu po silnici plné čtyři hodiny... Mluvil jsem tam v promrzlé místnosti, v níž seděli rolníci ve svých kožíšcích, skončilo se pozdě v noci, lidé se rozešli, nikdo nenabídl nocleh, povozník, kterého jsem si zjednal, ujel... Mluvíváno se 4, 5 i 6 hodin... každý rolník měl před mocnými pány z cukrovaru pekelný strach.“ (24)

S jednotou řepářů v „zádech“ začali pěstitelé cukrové řepy boj s cukrovarníky. Ale ti přišli s novou protiakcí: skupovali půdu nebo si ji pronajímali a na ní sami pěstovali cukrovou řepu, aby nebyli závislí na rolnících. V předvečer první světové války si tak na vlastní půdě na Moravě vypěstovali okolo 30 % vlastní suroviny, což jim umožňovalo dál si diktovat své podmínky při jednáních s řepáři (25). Pěstitelé cukrovky hledali východisko z této situace cestou tzv. porolničování cukrovarů, což představovalo hlavní požadavek moravské Ústřední jednoty řepářů. V cukrovarnické kampani let 1914/1915 můžeme zaznamenat na Moravě 12 porolničených cukrovarů: Brodek, Čelechovice, Drahanovice na Hané, Holice, Hulín II, Kroměříž, Litovel, Němčice nad Hanou, Malé Prosenice, Sokolnice, Uničov (Unčov) a Vrbátky. Rolnické akciové cukrovarny (zejména na Hané) se „držely“ i přes značnou kapitálovou slabost a zadluženost, a to díky finanční podpoře od místních občanských a rolnických záložení.

Jako nejaktivnější odpůrce cukrovarnických kartelů a současně propagátor myšlenky organizovaného hnutí řepářů vystupoval právě Kuneš Sonntag. S obavami sledoval pokračující koncentraci nerolnických cukrovarů, protože byl přesvědčen, že jejich nátlaku nebudou rolnické cukrovarny schopné čelit. Východisko viděl v promyšleném společném postupu řepářů a rolnických cukrovarů. A tak prosazoval další porolničování cukrovarů a budování vlastních rafinerií; v té době rolnické cukrovarny nevyřáběly rafinovaný, ale pouze surový cukr. Jako předseda Ústřední jednoty řepářů pro Markrabství moravské zdůvodnil požadavky a cíle jednoty těmito slovy: „Žádáme zákaz rayonu a nechceme čekat na parlamentní projednávání

Kuneš Sonntag jako ministr financí ve věku 42 let

a zdlouhavou proceduru v parlamentě a v panské sněmovně. Na tuto kartu nesázíme vše. Máme ještě i jiné prostředky po ruce, jimiž bychom odškodnili... Díváme se na věc vážně a já varuji cukrovarníky, aby nepřepínali luk k prasknutí, nýbrž aby hledali přátelské cesty k sblížení cukrovarníků s řepáři.“ Na adresu cukrovarníků dále prohlásil. „Zakládáme řepářskou jednotu ne jako bojovou organizaci proti cukrovarům, nýbrž jako odborovou organizaci a přejeme si, aby páni cukrovarníci to uznali a hleděli najít cestu ke sblížení. K docílení toho však jest nutným zrušit rayony, zrušit kontingenty a kartely vůbec.“ V případě nezájmu varoval: „Postavíme si vlastní cukrovarny, porolničíme stávající a budeme pak představovat takovou moc, jako jste vy. Na nás záleží., dojde-li k tomu. A tu se rozhodne, jak bude vypadat cukerní průmysl na Moravě v příštích letech.“ (26) Posuzováno však z tehdejších ekonomických možností zemědělců, byla hrozba masovější výstavby rolnických cukrovarů málo reálná, což si jistě dobře uvědomoval i samotný Sonntag, který měl o cukrovarnictví dost znalostí.

Jeho jméno se objevilo u jednání vedeného k vybudování rolnického cukrovaru v *Drabanovicích* u Olomouce. První cukrovarnický závod zde byl založen již v roce 1861 českým hrabětem Augustem Sylva-Taroucou coby šlechtický cukrovar. Od 70. let jej spravovala akciová společnost v čele s tímto hrabětem, který byl záhy vystřídán představitelem konzervativní šlechty na Moravě, hrabětem Egbertem Belcredim. Po něm stanul v čele akciové společnosti baron Klein z Wiesenbergu (rovněž majitel hutí a železáren v Sobotíně i ve Štěpánově a velkostatku v Loučné na severní Moravě). Od zimních měsíců roku 1908 (ještě jako redaktor Selských listů) společně se zemským agrárním

poslancem a přisedícím zemského výboru J. Vacou a zemským poslancem F. Okleštěkem organizovali schůze a shromáždění na podporu přeměny drahanovického cukrovaru v rolnický podnik. Selské listy Sonntagovou zásluhou začaly skoro každodenně přinášet zprávy o upisování akcií drahanovickému cukrovaru. Po vzoru „drahanovické akce“ začaly být i na jiných místech Hané (zejména na Kojetínsku a Hulínsku) podnikány kroky k vybudování rolnických cukrovarů.

Intenzita vnitřního „varu“ kolem drahanovického cukrovaru nabírala od prosince 1911 na obrátkách. Vedle úvah o výstavbě nového cukrovaru se začalo vyjednávat o převzetí Kleinova podniku. Do procesu upisování akcií drahanovického cukrovaru vstoupila s nabídkou na poskytnutí finančních záloh Moravská agrární a průmyslová banka, Občanská záložna v Olomouci a také Ústřední záložna rolnická v Olomouci. Výnosem ministerstva vnitra ze dne 27. dubna 1912 bylo vydáno povolení ke zřízení nové společnosti s názvem Rolnický akciový cukrovar na Drahanovicích se sídlem v Těšeticích. Krátce nato (5. července 1912) došlo za účasti zástupců padesáti obcí k dohodě o postavení nového cukrovaru, protože dosavadní snaha získat koupí Kleinův cukrovar se mýjela účinkem; toto ujednání bylo pak stvrzeno na valné hromadě 4. srpna 1912 v Těšeticích. Na tyto aktivity nakonec (po počátečním negativním stanovisku) reagoval baron Klein nabídkou o prodeji svého cukrovaru v Drahanovicích. Složitá jednání o podmínkách prodeje se protáhla až do roku 1914, což také způsobily narůstající rozpory mezi Janem Vacou a Kunešem Sonntagem. Koncem května se přece jen podařilo všechny rozpory překonat a rolnická akciová společnost mohla převzít drahanovický cukrovar a připravit jej k nastávající kampani. První kampaň tohoto rolnického cukrovaru byla zahájena 24. září 1914, tedy krátce po vypuknutí první světové války (27). Napětí mezi Vacou a Sonntagem vedlo Kuneše Sonntagu po úspěchu agrární strany v zemských volbách v červnu 1913 (skončila na druhém místě) k přijetí místa člena zemského sněmu v Brně; vedle toho se začal angažovat v oblasti mlékařského družstevnictví jako místopředseda Zemského mlékařského spolku (28).

Zkušenosti v cukrovarnickém podnikání mohl Sonntag plně uplatnit při porolnicování cukrovaru v Kroměříži. Ten byl založen již v roce 1869 jako První moravský akciový cukrovar rolnický, který pro nedostatek finančních prostředků prodělával v nastávajících desetiletích vážné problémy. Ty vyvrcholily koncem století, kdy k odvrácení krachu cukrovaru docházelo k hromadnému odprodeji rolnických akcií do „cizích rukou“, až nakonec cukrovar zcela ovládly „nerolnické kruhy“. Cukrovar se od roku 1897 modernizoval a dále rozšiřoval. Po založení rolnických cukrovarů v roce 1910 v blízkém Hulíně a v Němčicích nad Hanou vyvstal mezi nimi boj o řepu. Kroměřížský cukrovar s nimi nemohl pro nedostatek provozního kapitálu udržet krok a ztrácel čím dále více na své řepní převaze. Bylo zahájeno jednání s místními podnikatelskými kruhy o převzetí části akcií cukrovaru. Válka však přerušila tato jednání, na druhou stranu však cukrovar právě ve válečných letech vykazoval slušné zisky (29).

Po skončení války se začaly prosazovat tendence k založení nového rolnického cukrovaru v Kroměříži. Vytvořený „akční výbor“ se obrátil na předsedu moravské řepařské jednoty Kuneše Sonntagu, aby se postavil do čela celé akce. S jeho přispěním byly vypracovány stanovy Rolnického cukrovaru v Kroměříži a začalo upisování akcií s povinnou dodávkou cukrovky ve výši 15 t na každou akci. V krátké době se podařilo upsat 4 tisíce těchto akcií v nominální hodnotě po 500 Kč a získat tak kapitál

ve výši 2 mil. Kč. Získanou částku však Sonntag nepovažoval za dostatečnou k výstavbě nového závodu. Proto zahájil jednání o převzetí a porolnicování stávajícího kroměřížského cukrovaru; 2 400 akcií zůstalo v rukou dosavadních majitelů. V průběhu roku 1919 došlo tak k částečnému porolnicování cukrovaru v Kroměříži Ústřední jednotou řepařskou pro Moravu v čele s Kunešem Sonntagem, který v něm zaujal funkci předsedy správní rady. Na přeměně cukrovaru v rolnickou akciovou společnost se finančně podílela zejména Moravská agrární a průmyslová banka s částečnou účastí i Agrární banky (30). Sonntagovou zásluhou se v době vázaného hospodaření s cukrem podařilo v roce 1920 docílit v Tusarově vládě souhlasu, aby byla do nařízení týkajícího se hospodaření s cukrem vsunuta doložka, že „akciová řepa se počítá za vlastní“, čímž byla pozice rolnických akciových cukrovarů značně posílena. Poslední kapitálové podíly kroměřížského cukrovaru (znamenantící definitivní porolnicování) byly převedeny do rukou rolníků – akcionářů dne 28. května 1923 (31). Sonntagovo šestileté působení v tomto závodě (do roku 1926) přineslo nákladem 20 mil. Kč postupnou rekonstrukci a modernizaci na denní zpracovatelskou normu 1 100 t cukrovky. V podniku se zvyšovala produktivita práce, a tím rostly i zisky (32).

Závěr

Jméno Kuneše Sonntagu je dlouhodobě spjato s organizováním řepařského hnutí s cílem ustavit jednotnou řepařskou organizaci pro celou Moravu, což se mu v lednu 1912 podařilo v podobě *Ústřední jednoty řepařů Markrabství moravského*. Jako její první předseda rezolutně vystupoval proti tehdy všemocnému kartelu cukrovarů, hájil zájmy pěstitelů cukrovky jako svobodných podnikatelů při sjednávání spravedlivých výkupních cen pro všechny výrobce. Jeho pověstná velkorysost v otázkách národohospodářských se uplatňovala také ve prospěch rolnických akciových cukrovarů, což konkrétně dokreslovaly Sonntagovy aktivity v případě cukrovarů v Drahanovicích a v Kroměříži. Jeho zájmy byly velice pestré. Jako poslanec moravského zemského sněmu a místopředseda *Zemědělské hospodářské rady moravské*, v níž působil v letech 1913–1918, usiloval o rozvoj zemědělského školství a výzkumnictví. Byl v čele poslanců agrární strany, kteří 4. prosince 1918 podali v Revolučním Národním shromáždění návrh na zřízení Vysoké školy zemědělské v Brně. Sonntag brzy přesvědčil vedení agrární strany o svých kvalitách, a proto byl povolán do Prahy jako poslanec nově ustaveného prozatímního parlamentu. V říjnu 1919 se stal po A. Rašínovi a C. Horáčkovi třetím ministrem financí v první Tusarově vládě, v níž také převzal na krátkou dobu funkci správce ministerstva výživy, následně ve druhé Tusarově vládě zastával post ministra průmyslu, obchodu a živností a také správce ministerstva zemědělství. Demisí vlády 15. září 1920 pokračoval jako poslanec v rozpočtovém výboru sněmovny. V roce 1922 se vzdal poslaneckého mandátu a radikálně omezil politické aktivity. Po odchodu z vrcholné politiky se rozhodl věnovat bankovníctví. Po krátkém (a ne právě úspěšném) působení v bance *Bohemia* „vstoupil“ do *Anglo-československé banky* v Praze. Sonntagovi, coby prezidentu tohoto finančního ústavu, se podařilo prosadit jeho počestění, tedy převod z cizích rukou do československých podnikatelských kruhů. Hospodářská politika mu až do konce života zůstala nejbližší. Přesto velkou pílí, houževnatostí a nikdy nekončícím sebevzděláváním dosáhl intelektuální úrovně, která nebyla mezi agrárníky běžná. Impozantní je i seznam několika stovek jeho

příspěvků s pestrými odbornými tematikami, zveřejňovaných v dobovém tisku. Byl také vynikajícím řečníkem, takže oprávněně ho můžeme označit za vzdělaného sedláka – intelektuála. Kuneš Sonntag zemřel 29. března 1931 v Praze na zákeřnou nemoc v pouhých 53 letech.

Souhrn

Studie se soustřeďuje na jednu z významných činností předního agrárního politika v hospodářské oblasti – na podíl Kuneše Sonntaga při rozvoji a organizování moravského řepářství a cukrovarnictví. K pochopení jeho názorů a myšlenek je důležité přiblížení rodinného prostředí, které přispívalo k formování Sonntagovy osobnosti, jež byla úzce propojena s agrární stranou, na jejímž založení na Moravě se významně podílel. Jeho jméno bylo dlouhodobě spjato s organizováním řepářského hnutí s cílem ustavit po vzoru Čech jednotnou řepářskou organizaci na Moravě. Právě tyto aktivity jsou detailně přiblíženy, podobně jako jeho podíl na procesu porolnicování moravských cukrovarů na střední Moravě (v Kroměříži a v Drahanovicích u Olomouce). Jako úspěšnému velkostatkáři a krátkodobě i vrcholnému politikovi agrární strany (poslanci a ministři) mu byla hospodářská politika nejbližší. V jeho osobě se prolínaly životní zkušenosti s neúnavnou prací a vůdcovským talentem, což ústilo v podivuhodný politický a zejména hospodářský rozhled.

Klíčová slova: cukrová řepa, cukrovary, řepaři, cukrovarníci, řepářská jednota, rolnický cukrovar, agrární strana.

Literatura

- HAMPL, L.: Za čestným občanem střelickým. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 44.
- REICH, E.: Mlynářská škola v Dippoldiswalde. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 15–22.
- SONNTAG, K.: Národní práce na ohroženém Uničovsku. *Litovelské Noviny*, roč. VIII, 1898.
- SONNTAG, K.: K organizaci Uničovska na obranu české národnosti. *Litovelské Noviny*, roč. IX, 1899.
- TYMICH, A.: Sonntagova příprava k veřejné činnosti. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 26–28.
- VYŠÍN, V.: Vzpomínky domácího lékaře. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 285–286.
- DOSTÁL, V. V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno, 1998, s. 309.
- HARNA, J.: Agrární politické hnutí v českých zemích a na Slovensku. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc, 2000, s. 164.
- VYBÍRAL, B.: Bibliografický přehled publicistické a beletristické činnosti Kuneše Sonntaga. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 363–369.
- VÁŠÍŠEK, J.: Hrst vzpomínek na Sonntaga novináře a člověka. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 52–57.
- POSPĚCH, P.: Založení agrární strany na Moravě. *Časopis Matice moravské*, 1981/3–4, s. 264–267.
- BERAN, R.: Sonntagova spolupráce s venkovskou mládeží. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 62.
- STANĚK, F.: Za Kunešem Sonntagem – agrárním politikem. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 112.
- BĚHAL, A.: Budovatel Rolnické tiskárny v Brně. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 58–61.
- SLEZÁK, L.: Kuneš Sonntag, významný moravský agrární politik a národohospodář. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*, 25, 2011, č. 1, s. 40–42.
- STĚHLÍK, V.; HAVRÁNEK, A.; BENC, S.: *Řepářství*. Praha, 1956.
- SPÁČIL, J.: *Lásky a rebelie*. Brno, 1961, s. 318–319.
- LACINA, V.: K vývoji českého řepářství v letech 1920 až 1930. *Sociologie a historie zemědělství*, 9, 1973, s. 145–146.
- DUDEK, F.: *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*. Praha, 1985.
- KŘÍŽEK, J.: Krise cukrovarnictví v českých zemích v osmdesátých letech minulého století a její význam pro vzrůst rolnického hnutí. *Československý časopis historický*, 1956/IV, s. 270–298, s. 417–447; 1957/V, s. 473–506; 1958/VI, s. 46–59.
- DELLIN, E.: 40 let práce Ústřední jednoty řepařů československých. *Věstník Ústřední jednoty řepařů československých*, 1938/5, s. 200–201.
- VACHUTKA, R.: 25 let Ústřední jednoty řepařů v Brně. *Svoboda*, roč. XX/96, 24. 4. 1938, s. II.
- SONNTAG, K.: *Moravské cukrovarnictví a řepářství*. Brno, 1924, s. 37.
- MARČHA, J.: Jak jsme zakládali Řepářskou jednotu na Moravě. *Svoboda*, roč. XX/96, 24. 4. 1938, s. II.
- KRAVÁČEK, F.: Organizační a podnikatelská činnost české agrární buržoazie na Moravě na počátku 20. století (1896–1914). *Hospodářské dějiny*, 9, Praha 1982, s. 373–379.
- CHROMÁ, H.: *Kuneš Sonntag – český agrární politik*. Diplomová práce, FF UP v Olomouci, Olomouc 2003, s. 58–59.
- Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích 1914–1924*. Olomouc, 1925.
- DVOŘÁK, J.: Kuneš Sonntag a moravské družstevní mlékařství. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 87–89.
- Moravský zemský archiv, H 163. *První moravský akciový cukrovar rolnický v Kroměříži, 1869–1948 (1951)*. Inventář, s. 6–7.
- NOVOTNÝ, J.; ŠOUŠA, J.: *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1922–1938 (1948)*. Praha, 1996.
- ČAPKA, F.; SLEZÁK, L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno, 2011, s. 119–120.
- Kulp, V.: Z činnosti Sonntagovy v rolnickém cukrovaru v Kroměříži. *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha, 1932, s. 185–190.

Čapka F.: Kuneš Sonntag as Propagator of Sugar Beet Growing and Sugar Industry

The study focuses on one of the major activities of an agrarian politician in the agricultural sphere – on the contribution of Kuneš Sonntag to the development and organization of the Moravian sugar beet growing and sugar industry. To understand his ideas and opinions it is important to have an idea of his family background, which contributed to the formation of Sonntag's personality that was closely linked to the Agrarian Party to which foundation in Moravia he significantly contributed. His name was long associated with the organization of sugar beet growing movement with the aim to establish, following the example of Bohemia, a unified sugar beet growing organization in Moravia. Especially these activities are described in detail, like his contribution to the process of converting Moravian sugar factories in central Moravia (in Kroměříž and Drahanovice near Olomouc) into agrarian. As a successful landowner and short-term top politician of the Agrarian Party (MP and minister), he was mostly interested in the agrarian policy. In his person, the life experience was closely connected with his tireless work and leadership talent, which resulted in a prodigious political and especially agricultural general knowledge.

Key words: sugar beet, sugar factories, sugar beet growers, sugar factories owners, sugar factories of peasants, sugar beet union, the Agrarian Party.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. PhDr. František Čapka, CSc., Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra historie, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: capka@ped.muni.cz